

รูปวิเคราะห์สมาส

กัมมธารยสมาส

วิเสสนบุพพท

มหนโต ปุริโส **มหาปุริโส** บุรุษใหญ่
ขตติยา กณญา **ขตติยกณญา** นางกษัตริย์
นี่ล อูปปลั **นีลูปปลั** ดอกอุบลเขียว

เอา มหนต คัพท เป็น *มหา*

มหนโต ราชา **มหารราชา** พระราชาผู้ยิ่งใหญ่
มหตี ธานี **มหาธานี** เมืองใหญ่
มหนตฺ วนํ **มหาวนํ** ป่าใหญ่

ลบกัษรตัวหลัง เหลือไว้แต่ตัวหน้า

สนโต ปุริโส **สปปุริโส** บุรุษผู้สงบแล้ว
ปรานํ วจนํ **ปาวจนํ** คำอันเป็นประธาน
กุกฉิตา ทิฏฐิ **กุกัฏฐิ** ทิฏฐิอันบัณฑิตเกลียด

วิเสสนุตตรบท

สโตโต วิเสโส **สโตตวิเสโส** สัตว์วิเศษ

นโร วโร **นรวโร** นระประเสริฐ

มนุสโส ทลิทโท **มนุสสทลิทโท** มนุษย์ขัตตสน

วิเสสนโยกยท

สิดถยจ สมภูถถยจ **สิดถสมภูถ** (ฐาน)
(ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง

อนโร จ วโรโร จ **อนรวโรโร** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งบอดทั้งหนวก

ขยโซ จ ขุขโซ จ **ขยขขุขโซ** (ปุริโส)
(บุรุษ) ทั้งกระจอกทั้งค่อม

วิเสสนโปมบท

อุปมาบุพพท

สงข์ อิว ปณทริ **สงข์ปณทริ** (ซีริ)
(น้ำนม) ขาวเพียงดั่งสังข์

กาโก อิว สุโร **กากสุโร** (นโร) (คน) กล้าเพียงดั่งกา
ทิพพิ อิว จกขุ **ทิพพจกขุ** จักขุเพียงดั่งทิพย์

อุปมานุตตรบท

นโร สโร อิว **นรสีโท** นระเพียงดั่งสีหะ

ญาณํ จกขุ อิว **ญาณจกขุ** ญาณเพียงดั่งจักขุ
ปณญา ปาสาทอ อิว **ปณญาปาสาทอ**

ปัญญาเพียงดั่งปราสาท

มุขํ จนโท อิว **มุขจนโท**
หน้า เพียงดั่งพระจันทร์

สัมภาวนบุพพท

ขตติโย (อหิ) อิติ มาโน **ขตติยมาโน**
มานะว่า (เรา) เป็นกษัตริย์

สโตโต อิติ สณญา **สโตตสณญา**

ความสำคัญว่าเป็นสัตว์

สมโน (อหิ) อิติ ปฎิณญา **สมณปฎิณญา**
ปฎิณญาวา (เรา) เป็นสมณะ

อวารณบุพพท

ปณญา เอว ปโซโต **ปณญาปโซโต** (ปทีโป)
(ประทีป) อันโพลงทั่วคือปัญญา

พทุโร เอว รตนํ **พทุธรตนํ**
รัตนะคือพระพุทเจ้า

สทุธา เอว ธนํ **สทุธาธนํ** ทรัพย์คือศรัทธา

นบุพพท กัมมธารยสมาส หรือ
อุยกตปุริสสมาส

น พราหมโณ **อพราหมโณ** (อโย ชโน)
(ชนนี้) มิใช่พราหมณ์

น วสโล **อวสโล** (อโย ชโน) (ชนนี้) มิใช่คนถ้อย
น อสโส **อนสโส** (อโย สโตโต) (สัตว์นี้) มิใช่ม้า
น อริโย **อนริโย** (อโย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พระอริยะ

ทิวศมาส

สมาหารทิวศ

ตโย โลกา **ติโลก** โลก ๓
จตสโส ทิสา **จตทุทิส** ทิศ ๔
ปณจ อินทริยานิ **ปณจินทริย** อินทริย์ ๕

อสมหารทิวศ

เอโก ปุคโคโล **เอกปุคโคโล** บุคคลผู้เดียว
จตสโส ทิสา **จตทุทิส** ทิศ ๔ ท.
ปณจ พลานิ **ปณจพลานิ** กำลัง ๕ ท.

ตปุริสสมาส

หุตียาตปุริส

สุขํ ปโตโต **สุขปโตโต** (ปุริโส)
(บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข
คามํ คโต **คาคมโต** (ปุริโส) (บุรุษ) ไปแล้วสู่บ้าน
สพพตตี โสภโณ **สพพตติโสภโณ** (จุนโท)
(พระจันทร์) งามตลอดราตรีทั้งปวง

ตติยาตปุริส

อสเสน (ยุตโต) รโถ **ออสสรโถ**
รถ (เทียมแล้ว) ด้วยม้า
สเลน วิทโส **สลลวิทโส** (ชนตุ)
(สัตว์) อันลูกศรแทงแล้ว

อสินา กลโท **อสิกลโท** ความทะเลาะเพราะดาบ

จตุตถิตปุริส

กฐินสส ทุสสํ **กฐินทุสส** ผ้าเพื่อกฐิน
อาคนตุกสส ภตตํ **อาคนตุกภตต** ภัตรเพื่อผู้มา
คิลานสส เภสซุขํ **คิลานภสซุข** ยาเพื่อคนไข้

ปัญจमितปุริส

โจรมทา ภาย **โจรภย** ภัยแต่โจร
มรณสมา ภาย **มรณภย** ความกลัวแต่ความตาย
พนธนา มุตโต **พนธนมุตโต** (สโตโต)
(สัตว์) พันแล้วจากเครื่องผูก

ฉัญฐิตปุริส

ธมโณ ปุโตโต **ราชปุโตโต** บุตรแห่งพระราช
ธมณานํ ราสี **ธมณราสี** กองแห่งข้าวเปลือก
รุกขสส สาขา **รุกขสาขา** กิ่งแห่งต้นไม้

สัตมิตปุริส

รูป สณญา **รูปสณญา** ความสำคัญในรูป
สัสาเร ทุกข์ **สัสารทุกข์** ทุกข์ในสงสาร
วเน ปุप्ผิ **วนปุप्ผิ** ดอกไม้ในป่า

ทิวทวสมาส

สมาหารทิวทว

สมโถ จ วิปัสสนา จ **สมถวิปัสสน**
สมถะด้วย วิปัสสนาด้วย ชื่อ
สมถะและวิปัสสนา

สงโข จ ปณโว จ **สงขปณโว** สังข์ด้วย
บั้นเพาะว์ด้วย ชื่อ สังข์และบั้นเพาะว์
ปโตโต จ จีวรณจ **ปตตจิว**

บาตรด้วย จีวรด้วย ชื่อ บาตรและจีวร
หตถิ จ อสโส จ รโถ จ ปตติโก จ

หตถิออสสรถปตติก

ข้างด้วย ม้าด้วย รถด้วย คนเดินด้วย

ชื่อ ข้างและม้าและรถและคนเดิน

อสมหารทิวทว

จนทิม่า จ สุริโย จ **จนทิมสุริยา**
พระจันทร์ด้วย พระอาทิตย์ด้วย
ชื่อ พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.

สมโณ จ พราหมโณ จ **สมณพราหมณา**
สมณะด้วย พราหมณ์ด้วย
ชื่อ สมณะและพราหมณ์ ท.

สาริปุโตโต จ โมคคละลาโน จ

สาริปุโตโตโมคคละลานา

พระสารีบุตรด้วย พระโมคคัลลานะด้วย
ชื่อ พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.

ปณณณจ ปุพพณจ ผลณจ **ปณณปุพพผลานิ**

ใบไม้ด้วย ดอกไม้ด้วย ผลด้วย
ชื่อ ใบไม้และดอกและผล ท.

อัพยยิวทวสมาส

อุปัสคคบุพพะ

นครสส สมิปํ **อุปนคร**
ที่ใกล้เคียงแห่งเมือง ชื่อ ใกล้เมือง
ทรถสส อภาโว **นิทรถถ**

ความไม่มี แห่งความกระวนกระวาย
ชื่อ ความไม่มีความกระวนกระวาย

วาตํ อนุวตตตีติ **อนุวาต**
(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปตาม ซึ่งลม
เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ตามลม

วาตสส ปฎิวตตตีติ **ปฎิวาต**
(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทวนแก่ลม
เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทวนลม

อตตานํ อธิวตตตีติ **อชมตต**
(สิ่งใด) ย่อมเป็นไปทับ ซึ่งตน
เหตุนั้น (สิ่งนั้น) ชื่อว่า ทับตน

นิปาทบุพพะ

วุฑฒานํ ปฎิปาฏิ **ยถาวุฑฒ**
ลำดับ แห่งคนเจริญแล้ว ท.
ชื่อ ตามคนเจริญแล้ว

ชีวสส ยตตโก ปริจเฉโท **ยาวชีว**
กำหนดเพียงไรแห่งชีวิต
ชื่อ เพียงไรแห่งชีวิต

ปพพตสส ติโร **ติโรปาพพต** ภายนอก แห่งภูเขา
นครสส พหิ **พหินคร** ภายนอก แห่งเมือง
ปาสาทสส อนโต **อนโตปาสาท**

ภายใน แห่งปราสาท

ภตตสส ปจฉา **ปจฉาภตต** ภายหลัง แห่งภัตร

พหูพพิท

อุตฺติยาพหูพพิท

อาคตา สมณา ยํ, โส **อาคตสมโณ** (อาราโม)

สมณะ ท. มาแล้ว สู่อารามใด
อาราม นั้น ชื่อว่า มีสมณะมาแล้ว

รุษหา ลตา ยํ, โส **รุษทลโต** (รุกโข)
เครือวัลย์ ขึ้นแล้ว สู่ต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีเครือวัลย์ขึ้นแล้ว

สมปตตา ภิกขุ ยํ, โส **สมปตตภิกขุ** (อวาโร)
ภิกขุ ท. ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งอวาโรใด
อวาโร นั้น ชื่อว่า มีภิกขุถึงพร้อมแล้ว

อุตฺติยาพหูพพิท

ชิตานิ อินทริยานิ เยน, โส **ชิตินทริโย** (สมโณ)

อินทริยํ ท. อันสมณะใด ชนแล้ว
สมณะ นั้น ชื่อว่า มีอินทริยอันชนแล้ว

กตํ ปุณฺณํ เยน, โส **กตปุณฺณโณ** (ปุโรโส)
บุญ อันบุรุษใด ทำแล้ว
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีบุญอันทำแล้ว

อาทิตฺโต อคฺคิ เยน, โส **อาทิตตคฺคิ** (พราหมโณ)
อคฺคิ อาทิตฺโต เยน, โส **อคฺคยาทิตฺโต** (พราหมโณ)
ไฟ อันพราหมณใด บูชาแล้ว
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีไฟอันบูชาแล้ว

วิสํ ปิตํ เยน, โส **วิสํปิตํ** (สโร)
ยาพิช อันลูกศรใด ตีแล้ว
ลูกศร นั้น ชื่อว่า มียาพิชอันตีแล้ว

จตุตฺถิพหูพพิท

ทินโน สุงฺโก ยสฺส, โส **ทินนุสุงฺโก** (ราชา)

ส่วย (นาคเรหิ อันชาวเมือง ท.) ถวายแล้ว
แต่พระราชชาติ พระราชานั้น ชื่อว่า
มีส่วยอันชาวเมือง ท. ถวายแล้ว

กตํ ทณฺฑกมฺมํ ยสฺส, โส **กตทณฺฑกมฺโม** (สิสโส)
ทณฺฑกกรรม (อันอาจารย์) ทำแล้ว แก่ศิษย์ใด
ศิษย์นั้น ชื่อ มีทณฺฑกกรรมอันอาจารย์ทำแล้ว

สลาขาโต สโรโค ยสฺส, โส **สลาขาสโรโค** (ชโน)
ความสังเวช เกิดพร้อมแล้ว แก่ชโนใด
ชโนนั้น ชื่อว่า มีความสังเวชเกิดพร้อมแล้ว

ปญฺจมีพหูพพิท

นิคฺคตา ชนา ยสฺมา, โส **นิคฺคตชโน** (คานโ)

ชน ท. ออกไปแล้ว จากบ้านใด
บ้านนั้น ชื่อว่า มีชนออกไปแล้ว

ปติตานิ ฝลานิ ยสฺมา, โส **ปติตฝโล** (รุกโข)
ผล ท. หล่นแล้ว จากต้นไม้ใด
ต้นไม้ นั้น ชื่อว่า มีผลหล่นแล้ว

วีโต ราโค ยสฺมา, โส **วีตฺตราโค** (ภิกขุ)
ราคะ ไปปราศแล้ว จากภิกขุใด
ภิกขุนั้น ชื่อว่า มีราคะไปปราศแล้ว

ฉฺฉริพหูพพิท

ชีนา อาสวา ยสฺส, โส **ชีนาสโว** (ภิกขุ)

อาสวะ ท. ของภิกขุใด สิ้นแล้ว
ภิกขุนั้น ชื่อว่า มีอาสวะสิ้นแล้ว

สนตํ จิตตํ ยสฺส, โส **สนตจจิตโต** (ภิกขุ)
จิต ของภิกขุใด ระงับแล้ว
ภิกขุนั้น ชื่อว่า มีจิตระงับแล้ว

ฉินฺนา ทตฺตา ยสฺส, โส **ฉินฺนทตฺโต** (ปุโรโส)
ทตฺตา ฉินฺนา ยสฺส, โส **ทตฺตฉฉินฺโน** (ปุโรโส)
มือ ท. ของบุรุษใด ขาดแล้ว
บุรุษนั้น ชื่อว่า มีมือขาดแล้ว

ฉฺฉริอุปมาพหูพพิท

สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส, โส

สุวณฺณวณฺโณ (ภควา)
วรรณะ ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
วรรณะ แห่งทอง พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

พรหมฺโน สโร อิว สโร ยสฺส, โส **พรหมสโร** (ภควา)
เสียง ของพระผู้มีพระภาคใด เพียงดัง
เสียงแห่งพรหม พระผู้มีพระภาคนั้น
ชื่อว่า มีเสียงเพียงดังเสียงแห่งพรหม

สํตตมีพหูพพิท

สมปนฺนานิ สสฺถานิ ยสมิ,

โส **สมปนฺนสสฺโส** (ชนปโท)
ข้าวกล้า ท. ในชนบทใด ถึงพร้อมแล้ว
ชนบทนั้น ชื่อว่า มีข้าวกล้าถึงพร้อมแล้ว

พหู นทียो ยสมิ, โส **พหูทโก** (ชนปโท)
แม่น้ำ ท. ใน ชนบทใด มาก
ชนบท นั้น ชื่อว่า มีแม่น้ำมาก
ฐิตา สิริ ยสมิ, โส **ฐิตสิริ** (ชโน)
ศรี ตั้งอยู่ในชนใด ชนนั้น ชื่อว่า มีศรีตั้งอยู่

นบุพพท พหูพพิท

นตฺถิ ตสฺส สโมติ **อสโโม** (ภควา)
ผู้เสมอ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีผู้เสมอหาไม่ได้ หรือ ไม่มีผู้เสมอ

นตฺถิ ตสฺส ปฏิปุคฺคโลติ **อปปฏิปุคฺคโล** (ภควา)
บุคคลเปรียบ ไม่มี แก่พระผู้มีพระภาคนั้น
เหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีบุคคลเปรียบหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุคคลเปรียบ
นตฺถิ ตสฺส ปุตฺตาติ **อปุตฺโต** (ชโน)
บุตร ท. ของชนนั้น ไม่มี เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีบุตรหาไม่ได้ หรือ ไม่มีบุตร

ภินนาธิกรณพหูพพิท

เอกรตฺติ วาโส อสฺสตีติ **เอกรตฺติวาโส**
ความอยู่ ของชนนั้น สิ้นคืนเดียว เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า มีความอยู่สิ้นคืนเดียว
อูรฺสสิ โลมานิ ยสฺส, โส **อูรฺสสิโลโม** (พราหมโณ)
ชน ท. ที่อก ของพราหมณใด มีอยู่
พราหมณ์ นั้น ชื่อว่า มีชนที่อก

อลิ ทตฺเต ยสฺส, โส **อลิทตโต** (โยโธ)
ตาบ (มี) ในมือ ของทหารใด
ทหาร นั้น ชื่อว่า มีตาบในมือ
ฉตฺตํ ปาณิมิ ท. ยสฺส, โส **ฉตฺตปาณิ** (ปุโรโส)
ร่ม (มี) ในมือ ของบุรุษใด
บุรุษ นั้น ชื่อว่า มีร่มในมือ
มณิ กณฺฐุ ยสฺส, โส **มณิกณฺฐุ** (นาคราชา)
แก้ว (มี) ที่คอ ของนาคราชาใด
นาคราชานั้น ชื่อว่า มีแก้วที่คอ

ตัวอย่างรูปวิเคราะหที่เป็นพหูพจนะ
กตํ กุสลํ เยหิ เต **กตกุสลา** (ชนา)
กุสล อันชน ท. เหล่าใด ทำแล้ว
ชน ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีกุสลอันทำแล้ว
อาวูธา ทตฺเตสุ เยสํ, เต **อาวูทหตฺตา** (โยธา)
อาวูท ท. (มี) ในมือ ท. ของทหาร ท. เหล่าใด
ทหาร ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีอาวูทในมือ

สหบุพพท พหูพพิท

สห ปุตฺเตน โย วตตตีติ **สปุตฺโต** (ปีตา)
ชนใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยบุตร เหตุ นั้น
ชนนั้น ชื่อว่า เป็นไปกับด้วยบุตร (*คือบิดา*)
สห รณฺญา ยา วตตตีติ **สราชิกา** (ปรีสา)
บริษัทใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยพระราชชา
เหตุ นั้น บริษัทนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยพระราชชา
สห มจฺเจเรน ยํ วตตตีติ **สมจฺเจรํ** (จิตตํ)
จิตใด ย่อมเป็นไป กับ ด้วยความตระหนี่
เหตุ นั้น จิตนั้น ชื่อว่า
เป็นไปกับด้วยความตระหนี่

สมาสทออง

ปวตฺติตตปฺปวรณฺมจกฺโก

(ภควา)
มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
ฉโม เอว จกฺกํ **ฉมฺมจกฺกํ** จักรคือธรรม *อว. พุท. กัม.*

ปวริ ธรรมจกฺกํ **ปวรณฺมจกฺกํ**
จักรคือธรรมอันบวร *วิ. พุท. กัม.*

ปวตฺติตตํ ปวรณฺมจกฺกํ เยน,
โส **ปวตฺติตตปฺปวรณฺมจกฺโก** (ภควา)
จักรคือธรรมอันบวร อันพระผู้มีพระภาคใด
ให้เป็นไปแล้ว พระผู้มีพระภาคนั้น ชื่อว่า
มีจักรคือธรรมอันบวรอันให้เป็นไปแล้ว
ด. พุทพ.

คณฺธมาลาทิตฺตลา

(มนุสฺสา)
มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ
คณฺโธ จ มาลา จ **คณฺธมาลา**
ของหอมด้วย ระเบียบด้วย ชื่อว่า
ของหอมและระเบียบ ท. *อสฺมา. ทวัน.*

คณฺธมาลา อาทโย* เยสํ, ตานิ **คณฺธมาลาทิมิ** (วตฺถุนิ)
*อาทิ ปุ. เป็นวิภคิตตา ไม่เปลี่ยนลึงค์ตาม คณฺธมาลา
ของหอมและระเบียบ ท. เป็นต้น
ของวตฺถุ ท. เหล่าใด *วตฺถุ ท. นั้น* ชื่อว่า
มีของหอมและระเบียบเป็นต้น *ฉ. พุทพ.*
คณฺธมาลาทิมิ วตฺถุนิ **คณฺธมาลาทิวตฺถุนิ**
วตฺถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น ท.
วิ. พุท.

คณฺธมาลาทิวตฺถุนิ ทตฺเตสุ เยสํ,
เต **คณฺธมาลาทิตฺตลา** (มนุสฺสา)
วตฺถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้น ท.
มี ในมือ ท. ของมนุษย์ ท. เหล่าใด
มนุษย์ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า มีวตฺถุมีของหอม
และระเบียบเป็นต้นในมือ *ฉ. ภินน. พุทพ.*
(ลป วตฺถุ)